

Seweryn Szczepański

"Perkunovo koplje", Ljubljana 2011 : [recenzja]

Echa Przeszłości 13, 445-449

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

plótno), Alicji Snoch-Pawłowskiej „*In promptu* do muzyki Chopina” (akryl, relief, technika mieszana), Ireneusza Wydrzyńskiego „Błękitny ton” (szkło okienne klejone, szlifowane i polerowane), Marii Sękowskiej „Koncert fortepianowy” (kolografia, kredka, ołówek), Włodzimierza Pastuszaka „Chopin na łące” (akryl, płótno, technika mieszana), Małgorzaty Gorzelewskiej „*perden-do*” (akryl, płótno) i grafikę Zdzisława Niedźwiedzia „Na zewnątrz nuta”.

Ostatnia podczęść *Ars* – „*In memoriam*” (s. 372–377) to prace powstałe dla uczczenia obchodzonej rocznicy: linoryt Adama Panka „Rok Chopinowski 1810–2010”, grafika komputerowa Kamila Siczka „2010 Rok Chopinowski”, dwie grafiki cyfrowe Anny Perłowskiej-Weiser „Fryderyk Chopin in Memorial I” i „Fryderyk Chopin in Memorial II” oraz dyptyk Włodzimierza Pastuszaka w technice kolażu i grafiki cyfrowej „Nasz fortepian”.

Dodany na zakończenie indeks nazwisk oraz spisy treści w językach polskim i angielskim podnoszą pozytywne wrażenie ogólne, co sprawia, że *Tryptyk dla Fryderyka* uznać można za publikację głęboko przemyślaną, urozmaiconą pod względem zawartości i różnorodności zaprezentowanych prac, a nadto, dobrze świadcząca o pracy Wydziału Artystycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Zenona Rondonańska
(Olsztyn)

***Perkunovo koplje, Studia Mythologica Slavica – Supplementa: Supplementum 4*, ed. M. Kropej, A. Platerski, V. Nartnik, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana 2011, ss. 200**

Praca zbiorowa *Perkunovo koplje* („Lanca Peruna”) jak wyjaśnia na wstępie Tomo Vinščak, stanowi wydawnicze podsumowanie czteroletniego projektu „Interpretacja sakralna krajobrazu” (*Sakralna interpretacija krajobraza*) zatwierdzonego przez Ministerstwo Nauki, Edukacji i Sportu Republiki Chorwacji. Uczestnicy projektu rozpoczętego w 2006 r. objęli swoimi systematycznymi badaniami zarówno mitologię południowosłowiańską, toponimię, jak i stanowiska archeologiczne. Wszystko w celu wyjaśnienia procesu rozwoju religii słowiańskich na obszarach dzisiejszej Chorwacji, Słowenii, Serbii oraz Bośni i Hercegowiny. Badacze skupili się także na zjawisku przejmowania dawnych rzymskich sanktuariów przez nowo przybyłą ludność słowiańską oraz adoptowania dawnych sanktuariów i uroczysk na potrzeby chrześcijaństwa. Swoje zainteresowania skupili głównie na obszarze: Istrii Moscenic, Trebišća, Perun, Gračišće, Perunčevac, półwysep Veles koło Novog Vinodolskog, Pag, Zlarin, Konavle, Dubrownik, Zadar, Sveto Brdo i miejscowości Perun i Bogos w pobliżu Vares w Bośni i Hercegowinie. Projekt oraz organizowane w jego ramach seminaria miały na celu nie tylko zwiększenie wiedzy

naukowej o krajobrazie sakralnym południowych Słowian, ale także wyjście naprzeciw prężnie działającej turystyce historycznej i wypromowanie wśród dominującej prowincjonalno-rzymskiej spuścizny Dalmacji ale także kultury jej słowiańskich spadkobierców. Taka też jest sama książka, która zawiera nie tylko artykuły poświęcone mitologii, badaniom językoznawczym i archeologicznym, ale także sama w sobie stanowi ambitny przewodnik turystyczny. Warto dodać, że zaopatrzona jest ona w 140 barwnych fotografii, rycin i map. Praca zbiorowa *Perkunovo koplje* wydana została jako czwarty suplement rocznika „*Studia Mythologica Slavica*”.

Pierwszy artykuł podejmujący już konkretnie tematykę zaznaczoną na wstępie wyszedł spod pióra Vedrana Barbariča. Autor w tekście *Reljef Silvana iz Nugla – Barbariča* (ss. 9-15) analizuje przedstawienie iliryjskiego Sylwana – bóstwa urodzaju, trzód oraz płodności, znanego m.in. z płaskorzeźby znalezionej pierwotnie w okolicy wsi Nugal, w latach 30. dwudziestego stulecia zabytek został wkomponowany w ścianę domu we wsi Barbariči. Analizując przedstawienie z Nugla-Barbariči oraz 30 innych znanych z obszaru antycznej Dalmacji, wspierając się na antycznych przekazach autor stawia tezę o lokalnym (przedrzymskim) pochodzeniu bóstwa.

Ante Milošević w artykule *Slika „božanskog boja” likovni ikonografski pogled na konjanički reljef iz Žrnovnice u Dalmaciji* (ss. 17-72) skupia się na pochodzącym z Žrnovnic przedstawieniu konnego wojownika przebijającego lancą niedźwiedzia. Według autora relief ten, nawiązujący do walki św. Jerzego lub św. Michała z bestią (smokiem, niedźwiedziem) i pochodzący z około VII–VIII w. wykazuje szereg analogii z wcześniejszymi, przedchrześcijańskimi motywami walki Peruna z Welesem. Autor wspiera swoje przypuszczenia innymi podobnymi zabytkami z obszaru słowiańszczyzny oraz przekazami z terenu Rusi, gdzie według podań Perun występuje jako jeździec z lancą walcząc z bogiem podziemi pod postacią niedźwiedzia, węża (żmija), smoka lub węża z głową niedźwiedzia. Milošević w dalszej części artykułu opisuje mity związane z Perunem oraz ich chrześcijańską kontynuację w ludowych przekazach o św. Jerzym, który przejął kompetencje pogańskiego boga burzy. Owe przejmowanie zauważalne jest już we wczesnym średniowieczu. Wraz z chrystianizacją południowej słowiańszczyzny w miejscach poświęconych Perunowi budowano cerkwie pod wezwaniem św. Jerzego. Przykład taki zauważamy na paśmie górskim Veliki Perun gdzie na szczycie Perun wzniesiono wczesnoromańską cerkiew poświęconą św. Jerzemu. Według autora związek z poświęconą Perunowi górą miał także położony u jej stóp Żmijowy kamień, obecnie na uroczysku Zminjevača / Žminjača w gminie Podstrana.

Tematykę uroczyska Žminjača oraz Żmijowego kamienia (wg zapisu z 1178 r. *Smicamik*) rozwija Vitomir Belaj w artykule *Jurjevi koraci po Žminjaèi* (ss. 73-80). Autor wykazuje powiązanie kamienia z pobliskim masywem Veliki Perun jako miejsca związanego z mitem o siedzącym na wzgórzu Perunie walczącym ze znajdującym się na dole Żmijem – smokiem (wciele-

niem boga Welesa). Przykład uroczyska Žminjača jako związanego z kultem przedchrześcijańskim poparty jest innymi przykładami, gdzie nazwa perunowego adwersarza zachowała się w nazwach miejscowych i toponimach.

Radoslav Katičić w artykule *Jurjevo koplje i Jurjev Maè* (ss. 81-87) skupia się na pozostałościach przedchrześcijańskich w tradycji ludowej oraz cerkiewnej słowiańszczyzny. Autor uwidacznia popularność kultu świętych takich jak Elias, Michał i Jerzy, którzy przejęli kompetencje Peruna gromowładnego i powalającego demony (Žmija – smoka). Jerzy również przejmował kompetencje Jaryły boga wegetacji. Natomiast według autora kompetencje Welesa przeszły na Mikołaja i Błażeja. Tematykę związaną z kultem Peruna Radoslav Katičić kontynuuje także w kolejnym artykule *Perunovo svetište u Varešu* (ss. 89-97). Autor opisuje wyniki swoich badań terenowych w okolicy miasta Vareš w Bośni i położonej przy nim górze Perun, która wraz z jej otoczenie zasługuje na szczególnie zainteresowanie jako domniemane miejsce kultu.

O indoeuropejskich korzeniach bałtosłowiańskiego mitu o walce Peruna / Perkunasa z Welesem / Żmijem pisze w swoim artykule *Krsna diže goru Govardhanu: Pobieduje li to Veles Peruna u indijskoj predaji?* Mislav Ježić (ss. 99–107). W tekście ukazane zostały podobieństwa zawarte we wschodniosłowiańskich i bałtyjskich mitach o Perunie / Perkunasi do opowieści o Krysnie podnoszącym górę Govardhana gdzie Krysna występuje jako przeciwnik gromowładnego Indry / Parjanya. Autor zauważa szereg analogii między wedyjskim bogiem gromów oraz jego bałtyjskim i słowiańskim odpowiednikiem. Podobne analogie zauważalne są między Krysną a bogiem urodzaju i opiekunem stad Welesem.

O szczególnej roli dębu jako drzewa poświęconego gromowładnym bogom wielokrotnie już pisano w różnych opracowaniach dotyczących religii przedchrześcijańskich. Suzana Marjanić w artykule *Mitološka i mitotvorna prièa o poveznici perunika – Perun* (ss. 109–120) zastanawia się nad znaczeniem chorwackiego, ludowego fitonimu *perunika* – Irysa iliryjskiego (*iris illyrica*) i jego domniemanym związku z teonimem Perun. Autorka poprzez analizę religioznawczą, filologiczną i etnograficzną wykazuje szereg dowodów na twierdzenie, że przynajmniej w niektórych regionach Chorwacji kwiat ten kojarzony był z gromowładnym bogiem oraz błyskawicą.

Ivica Kipre w artykule *Mitska topografija Župe dobrovaèke* (ss. 121–132) opisuje organizację przestrzenną wczesnośredniowiecznego żupanatu Žrnovnickiego, części słowiańskiej Trawunii, w kontekście sytuowanych na jej obszarze miejsc kultowych i uroczysk. Autor poprzez analizę występujących na obszarze żupanatu toponimów, nazw miejscowych oraz miejsc sakralnych zarówno pogańskich jak i późniejszych chrześcijańskich zauważa podnoszoną już wcześniej prawidłowość w kontynuacji dawnych miejsc kultu w chrześcijańskiej rzeczywistości. Na szczególną uwagę zasługuje rozmieszczenie dwóch prawdopodobnych sanktuariów poświęconych Perunowi: wzgórze Pernj – późniejsza cerkiew św. Piotra (na południowej granicy żupanatu)

oraz sanktuarium Peruna na Ilijinym vrhu (na jego północnym skraju). Potwierdzać to może szczególną rolę Peruna jako patrona granic.

O kamieniu jako siedlisku dusz pisze w artykule *Kamen i Duša* Mario Katić (ss. 133–145). Autor opierając się na przykładach etnograficznych głównie z obszaru południowosłowiańskiego zapoznaje czytelnika z pozamaterialną funkcją kamieni – tych szczególnych, świadków hierofanii czy poświęconych bogom, herosom lub zmarłym. Wśród omówionych na uwagę zasługują kamienie graniczne – tzw. mejaši, w których jak wierzono, zamieszkuje dusze zmarłych, pilnujące ekumeny żywych. W Chorwacji zanotowano zwyczaj obchodzenia przez kondukt pogrzebowy granic wsi i postojów przy owych kamieniach. Kamienie jak dowodzą przekazy etnograficzne, mogą także zamykać dusze potępionych, dusze te nierzadko też miały ukazywać się ludziom. Kamienie też wykorzystywano w obrzędach pogrzebowych. Oprócz typowych dla ludności chrześcijańskiej i muzułmańskiej kamieni nagrobnych autor opisuje m.in. tzw. mirila – kamienne nary, na których kładziono trumnę z nieboszczykiem przenoszonym na cmentarz.

Anglojęzyczny artykuł Vladymira Petera Gossa *A Pannonian's homage to Don Ante Škobalj* (ss. 147–160) poświęcony jest badaniom nad przeszłością regionu Poljica prowadzonych przez księdza Ante Škobalja (1914–2000), duchownego, artysty, pedagoga, etnografa i teologa, autora monumentalnej pracy *Obredne gomile. Na temelju arheoloških nalaza povijesno-teološka rasprava o religiji i magiji* (pierwsze wydanie: **Sveti Kriz' na Čiovu 1970**). W artykule Gossa omówione zostały nie tylko dokonania księdza Škobalja na płaszczyźnie etnografii i antropologii kulturowej, w szczególności zawarte w pracy *Obredne gomile*, ale także w oparciu o przykłady z innych obszarów Chorwacji rozwinięto pominięte lub podjęte jedynie częściowo przez niego wątki. Vladymir Peter Goss w konkluzjach kłania się przed dorobkiem Škobalja, który swoimi badaniami wyznaczył nową drogę chorwackiej etnologii.

Bozidar Bruce Yerkovich w swoim krótkim artykule *Tehocratic monoculturalism – evolutionary force* (ss. 161–164) nieco refleksyjnie, w oparciu o wybrane przykłady stara się uzmysłwić czytelnikowi jakie zmiany następują w człowieku w toku ewolucji, rozwoju technologii i socjalizacji w poszczególnych kulturach.

Jak wspominał we wstępie do książki Tomo Vinšćak, zadaniem projektu *Sakralna interpretacija krajobraza* było nie tylko rozwinięcie naukowej wiedzy o mitologii południowych Słowian, ale także wykorzystanie dawnej przestrzeni sakralnej w permanentnej edukacji i wprzęcenie jej w ramy turystyki historycznej. O możliwościach wykorzystania dziedzictwa kulturowego okolic masywu Velkij Perun pisze Ivica Lolić w artykule *Perunovim stazama prema kulturnom turizmu* (ss. 165–174).

Pracę zbiorową podsumowuje artykuł Ivana Aljinovića *Žrnovnica poslije simpozija – Perunov grom ili tek iskra* pozwala nam zastanowić się czy sam projekt oraz konferencja rzeczywiście były „Perunowym gromem, czy zaledwie iskra”? Podejmując zarówno słowa autora jak i wyrażając własną opinię

warto zauważyć, że samo przedsięwzięcie może nie dokonało rewolucji we wcześniejszych koncepcjach religioznawców, antropologów, archeologów i historyków zajmujących się wierzeniami Słowian południowych, ale dodało kolejny kamyczek do ich wiedzy. Dla czytelnika bliżej nie śledzącego badań naukowców chorwackich, słoweńskich i serbskich praca jest dodatkowo wartościowa, gdyż zawiera obok świeżych koncepcji autorów także wykaz najnowszej literatury. Artykuły napisane w języku chorwackim posiadają angielskojęzyczne lub niemieckojęzyczne streszczenia, zaopatrzone są w mapy, ryciny oraz barwne fotografie. Książka sama w sobie przyciąga atrakcyjną szatą graficzną, jej zawartość merytoryczna natomiast stanowi silny trzon kompetencji autorów i pomysłodawców.

Seweryn Szczepański
(Hawa)